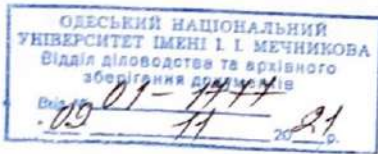

До Спеціалізованої вченої ради
ДФ 41.051.021
Одеського національного
університету імені І. І. Мечникова

вул. Єлісаветинська, 12
м. Одеса, 65083

ВІДГУК

офіційного опонента,

доктора історичних наук, професора Левченко Лариси Леонідівни на дисертаційну роботу **Юраша Євгена Олександровича** на тему «**Одеський комітет Піклувального товариства про в'язниці: формування, склад, діяльність**», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 032 Історія та археологія

Актуальність теми дисертації

Сьогодні українське суспільство переживає етап множинних реформ в усіх сферах життєдіяльності, декларується ренесанс духовності та гуманізм, повага до особистості й інтересів індивідуума. Однак, незважаючи на це, пенітенціарна сфера все ще залишається на маргінезі суспільства і його загал залишає поза увагою тих, хто через ті чи інші причини піддається покаранням у виді позбавлення волі на якийсь час чи довічно. Потрапляючи до в'язниць, покарані люди випадають із життя суспільства. Як вони живуть за ґратами, що з ними відбувається, чи сприяють умови утримання перевихованню злочинців, якими вони звідти виходять і чи вдається їм заново соціалізуватися в суспільстві, коли строк відбування покарання закінчується, чи достатньо зробило суспільство, щоб повернути своїх членів, які колись у своєму житті поступилися, до нормального існування на волі - це питання, які потребують широкого обговорення, у тому числі вивчення вченими різних галузей науки.

У 2019 р. у Львові відбувся семінар «Тюрма і місто. Простори ув'язнення, практики виключення і публічна комунікація», метою якого було розглянути в'язницю як свого роду мікрокосм, що попри закритість, залишається частиною макрокосму нашого суспільства. Учасниками семінару стали вчені з різних країн світу. Вони намагалися відповісти на питання, що ми знаємо про внутрішнє соціальне життя ув'язнених у тюрмі. Із цією метою учасники семінару відвідали розташовану у центрі Львова діючу в'язницю Бригідки, яка є однією із найстаріших пенітенціарних закладів в Україні. Як виявилось, за кількома височеними парканами був не лише будинок із камерами, а й онкологічний диспансер, де лікуються засуджені з усієї України, окремі приміщення, де покарання відбували жінки з дітьми, які народилися в тюрмі й їх життєвий шлях і виховання розпочалися з в'язниці, спеціальні приміщення для утримання довічно ув'язнених, хлібозавод, їдальні, школа, бібліотека, капличка й інші заклади, потрібні для забезпечення

життя понад 800 засуджених. Керівництво й персонал в'язниці розповідали про те, як проводять свій час довічно ув'язнені, як народжували дітей ув'язнені жінки й як інші намагаються підтримувати молодих матерів, як молоді люди, відбуваючи покарання, водночас здобувають освіту, навчаючись в учбових закладах дистанційно, і чи користуються ув'язнені Інтернетом.

Все це й багато іншого справді вражає й практично доводить потребу у дослідженні діяльності піклувальних про тюрми комітетів ХІХ – початку ХХ століття. Адже саме ці комітети відігравали роль сполучної ланки між тюрмою та зовнішнім світом. За радянських часів подібних інституцій не існувало й без застереження можна стверджувати, що відірваність мікрокосму в'язниці й макрокосму суспільства є наслідком радянського минулого. Сам факт існування в українських містах за часів Російської імперії піклувальних про тюрми комітетів свідчить, що суспільство намагалося вжити всіх можливих заходів щодо гуманного утримання в тюрмі, виховання та подальшої соціалізації своїх членів після їх виходу на волю. Отже, досвід діяльності піклувальних про тюрми комітетів, у тому числі Одеського, найпотужнішого, що існував у великому місті, має важливе значення для створення аналогічних організацій в сучасній Україні. Знання про піклування про тюрми комітети сприятимуть гуманізації українського суспільства. Відтак, актуальність обраної дисертантом теми не викликає жодних заперечень.

Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків, їх достовірність

Мета дисертації сформульована чітко й лаконічно. Вона полягає у висвітленні процесу становлення та діяльності Одеського піклувального комітету про в'язниці. У процесі досягнення поставленої мети дисертант реалізував низку складних завдань, а саме: проаналізував історіографію та джерельну базу дослідження; приділив увагу європейській та північноамериканській системам піклування про ув'язнених і залученню їх досвіду в Російській імперії; вивчив правові засади діяльності Піклувального товариства про в'язниці в Російській імперії; визначив особливості функціонування губернських комітетів Піклувального товариства в Наддніпрянській Україні та розвиток мережі повітових відділень; розглянув формування керівного складу Одеського комітету та його жіночого відділення; виявив джерела фінансування Одеського комітету; охарактеризував типологію злочинів, виокремив категорії та типи ув'язнених, з якими працював Одеський комітет; дослідив діяльність комітету щодо приведення місць відбування покарань до «європейських стандартів» (цей термін використано дисертантом); проаналізував заходи контролю за забезпеченням ув'язнених одягом і харчуванням; визначив роль Комітету в морально-виховній і просвітницькій діяльності; віддав увагу особливостям умов відбування покарань жінками і специфіці піклування про них і неповнолітніх злочинців; охарактеризував етапи діяльності Одеського комітету Піклувального товариства про в'язниці та з'ясував його роль у розвитку благодійності та пенітенціарної системи.

Як бачимо, дисертант розглядав обрану тему комплексно, не лише в українському та загальноімперському, а й у міжнародному контекстах. Дослідник

простежує діяльність Одеського комітету впродовж доволі тривалого періоду: від 1828 р. до 1917 р., з компаративною метою він приділяє увагу іншим подібним інституціям, що функціонували в Наддніпрянській Україні у ХІХ – на початку ХХ ст. Завдяки таким підходам дисертанту вдалося створити цілісну картину такого історичного явища як піклувальні про тюрми комітети. Результативності дослідження сприяли вдало використані наукові методи, а саме засадничими у дослідженні були принципи історизму, об'єктивності та критичного сприйняття історичного процесу, також залучено історико-порівняльний, проблемно-хронологічний, статистичний і навіть біографічний методи. Останній використовувався в дослідженні біографій керівників Одеського комітету.

Дисертант демонструє глибоке розуміння досліджуваної теми, вдало вживає притаманну їй термінологію, виклав текст витриманим академічним стилем української мови. Аналіз тексту дисертації доводить, що автор намагався уникнути зайвої описовості й прагнув застосовувати аналітичні підходи й доказові аргументи.

Дисертаційне дослідження виконане на широкій джерельній базі. Насамперед, використано архівний фонд 361 «Одеський комітет опіки над в'язницями» (Державний архів Одеської області). Для досягнення корпоративності й ще більш глибокого вивчення теми використано фонд 8 «Київський губернський опікунський про тюрми комітет» (Державний архів Київської області), фонд 209 «Миколаївський піклувальний про тюрми комітет» та фонд 251 «Миколаївська тюрмна інспекція» (Державний архів Миколаївської області), фонд 165 «Чернігівський губернський комітет Піклувального товариства про в'язниці» (Державний архів Чернігівської області). Архівні джерела органічно доповнені опублікованими законодавчими актами, звітами, адрес-календарями та газетними статтями зі сторінок «Одеського вісника» 1857, 1862 та 1892 років.

Хоча джерельна база є цілком репрезентативною й дозволила дисертанту обґрунтувати основні положення й сформулювати висновки, що є цілком достовірними, проте досліджувану тему збагатило б залучення архівних фондів самих пенітенціарних закладів (міських тюрем, пересильних і каторжних в'язниць тощо).

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження

Наукова новизна основних положень дисертації беззаперечна. На підставі уперше введених до наукового обігу архівних джерел дисертантом уперше виокремлено Одеський комітет із контексту функціонування загальноімперського Піклувального товариства про в'язниці; визначено особливості діяльності різних губернських піклувальних комітетів Наддніпрянської України, у тому числі й Одеського; чітко визначено етапи діяльності Одеського комітету; надано характеристики різних типів злочинів та категорій ув'язнених в Одеському тюремному замку; проаналізовано соціальний та гендерний склад керівництва Одеського комітету; висвітлено господарську, адаптивно-виховну діяльність Одеського комітету; досліджено заходи Одеського комітету в піклуванні щодо

неповнолітніх злочинців; підкреслено важливу роль і значення Одеського комітету для міської громади.

Дисертантом також розвинуто такі напрями досліджень як специфіка умов відбування покарань жінками; особливості системи піклування над ув'язненими в різних місцях відбування покарань; історія Одеського тюремного замку.

Дисертантом уточнено і доповнено здобутки попередників щодо правових засад виникнення губернських піклувальних комітетів та формування повітової мережі цих закладів; історію благодійництва в Одесі; досвід організації пенітенціарної служби в Україні.

Загалом, дисертація є першим комплексним дослідженням процесу організації та діяльності Одеського комітету Піклувального товариства про в'язниці.

Практичне значення отриманих результатів

Дисертантом зазначено і з ним можна цілком погодитися в тому, що результати дослідження поглиблюють знання з історії Одеського комітету Піклувального товариства про в'язниці й можуть бути використаними в узагальнюючих працях з історії України, краєзнавчих дослідженнях, роботах з історії пенітенціарної системи, при розробленні спеціальних курсів з історії благодійності та юриспруденції.

Однак, дисертант не вказав на суто практичну значущість свого дослідження. Воно слугуватиме створенню й налагодженню діяльності піклувальних про ув'язнених інституцій в сучасній Україні.

Повнота викладених наукових положень, висновків та рекомендацій в опублікованих працях

Теоретичні і практичні результати дисертаційного дослідження та висновки відображено у семи статтях, загальним обсягом 4,0 друк. арк. Три наукові статті автора опубліковані у фахових виданнях: дві – у збірниках, що індексуються міжнародними наукометричними базами; одна стаття – в іноземному фаховому виданні. У цих статтях висвітлено благодійництво, а саме пожертвування, як одна із форм допомоги Одеському міському Піклувальному комітету про в'язниці, охарактеризовано керівний склад Одеського комітету, умови утримання та піклування над неповнолітніми, заходи Одеського комітету щодо збереження духовності. Автором проаналізовано статистичні звіти Одеського комітету як історичне джерело до його історії, вивчено особливості діяльності жіночого відділення Одеського комітету. У публікації, розміщеній у зарубіжному виданні «KELM Knowledge, Education, Law, Management», було охарактеризовано більшість напрямів діяльності Одеського піклувального комітету про в'язниці щодо покращення умов утримання ув'язнених у XIX ст.

Крім статей, результати дисертаційного дослідження були апробовані автором у виступах на п'яти міжнародних конференціях (двох міжнародних і трьох

всеукраїнських), а саме на Десятій міжнародній науковій конференції «Етнічна культура в глобалізованому світі», (Одеса, 16-17 травня 2019 р.), та 8-мій Міжнародній конференції «Південь: історичний, мовний, культурний та релігійний виміри», (Одеса, 2 червня 2021 р.); Всеукраїнській науковій конференції з історії України для студентів і аспірантів «Хаджибеївські читання», (Одеса, 21-22 березня 2019 р. та 26-27 березня 2020 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Україна доби модернізації XIX-XX ст.: соціум, цінності, життєві практики», (Херсон, 30 квітня 2020 р.).

Автором дотримано всі вимоги Міністерства освіти і науки України щодо кількості публікацій та їх обсягу. Всі публікації та виступи підготовлені дисертантом одноосібно. Зміст опублікованих результатів дослідження відповідає тим, що містяться в дисертації та анотації, викладеній українською та англійською мовами. Аналіз змісту дисертаційного дослідження та статей свідчить про повноту викладення наукових положень і висновків в опублікованих працях.

Відсутність порушень академічної доброчесності

Перевірка дисертації автоматизованим сервісом пошуку плагіату Unicheck показала, що оригінальність тексту дисертації становить 94,88 %. Відповідно до положень чинного законодавства дисертаційне дослідження містить посилання на згадані автором у тексті джерела та літературу, що дозволяє зробити висновок про дотримання дисертантом вимог академічної доброчесності.

Відповідність дисертації встановленим вимогам

Дисертація, її загальна структура та структурні елементи, анотація, оформлення тексту відповідають вимогам, встановленим Міністерством освіти і науки України до дисертаційних робіт. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів (шістнадцять підрозділів), висновків, списку використаних джерел та літератури та п'яти додатків. Загальний обсяг роботи становить 212 с. Обсяг основної частини – 166 с. Список використаних джерел та літератури 207 позицій (на 17 сторінках).

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету та завдання, об'єкт і предмет дослідження, основні положення, що виносились на захист, визначено наукову новизну дисертації, відомості щодо апробації результатів, інформацію про зв'язок роботи з науковими програмами і планами кафедри історії України Одеського національного університету імені І. І. Мечникова №163 «Процеси модернізації в Наддніпрянській Україні: соціально-економічні трансформації, традиції європейської інтеграції, інтелектуальна рефлексія» (2016 – 2021, № державної реєстрації 0116U005559).

У першому розділі охарактеризовано стан розроблення теми попередніми дослідниками, джерельна база та методологія дослідження. Другий розділ присвячено європейським та північноамериканським системам піклування про ув'язнених та залученню їх досвіду в Російській імперії, правовим засадам

діяльності Піклувального товариства про в'язниці в Російській імперії, особливостям функціонування губернських комітетів Піклувального товариства в Наддніпрянській Україні, формуванню мережі повітових відділень Піклувальних комітетів. У третьому розділі приділено увагу засадам діяльності Одеського комітету Піклувального товариства про в'язниці, а саме його створенню, керівному складу, організації жіночого відділення, джерелам фінансування. У цьому ж розділі автор виокремлює типи злочинів, категорії та типи ув'язнених і надає їм характеристики. У четвертому розділі висвітлено опікунську та адаптивно-виховну діяльність Одеського комітету, визначено місця відбування покарань і заходи щодо приведення їх до «європейських стандартів», діяльність комітету в сфері забезпечення ув'язнених одягом і харчуванням, роль комітету в морально-виховній і просвітницькій роботі, специфіку відбування покарань жінками і піклування про неповнолітніх. Висновки дисертації є логічним узагальненням проведеного під час дослідження аналізу, вони адекватно відображають результати дослідження, є науково обґрунтованими, демонструють наукову новизну й практичну значущість дисертації.

Слід також окремо підкреслити велику роботу дисертанта, проведена з метою складання додатку Б «Список керівного складу Одеського комітету Піклувального товариства про в'язниці (1834-1917)», у якому наведені імена віцепрезидентів, директорів, членів Одеського комітету за кожен рік, і додатку В «Статистика видів злочинів та кількість ув'язнених за 1843, 1846, 1851 та 1859 рр.». Ці додатки мають самостійне довідкове значення.

Дискусійні положення та зауваження

Відзначаючи в цілому високий науково-теоретичний і професійний рівень дисертаційної роботи, до неї можна висловити кілька зауважень, які радше мають рекомендаційний характер.

Беззаперечно те, що автор будує своє дослідження на широкій джерельній базі, однак ним використано переважно архівні фонди піклувальних про тюрми комітетів. В українських архівах, у тому числі в Державному архіві Одеської області, збереглися архівні фонди в'язниць, які доречно було б використати в дослідженні, принаймні згадати про їх існування.

Цілком погоджуємося, що ідею організації піклувальних про тюрми комітетів Російською імперією було запозичено з Європи, а саме з Англії. Однак, використання терміну «європейські стандарти» є надто сучасним і не відповідає досліджуваному періодові.

Від дисертації складається враження надмірної ідеалізації керівництва й членів піклувальних комітетів. Про зловживання йдеться на сторінках 70, 76, 132, 138, але автор вказує, що всі вони відбувалися з боку тюремної адміністрації. На стор. 105 йдеться про схвальний вчинок губернатора О. Казначеева, який отримання хабаря у тисячу рублів сприйняв як образу й відразу передав ці кошти на благодійні цілі. А втім, у архівних документах містяться відомості й про зловживання керівництва та членів піклувальних про тюрми комітетів.

Наведені зауваження жодним чином не зменшують наукової значущості і новизни отриманих результатів дисертаційного дослідження, не ставлять під сумнів винесені на захист основні положення дисертації. Сподіваємося, що вони зможуть надихнути дисертанта на подальший розвиток досліджуваної теми.

Загальна оцінка дисертаційної роботи

На підставі вищевикладеного, доходимо висновку, що дисертація Юраша Євгена Олександровича на тему «Одеський комітет Піклувального товариства про в'язниці: формування, склад, діяльність» є цілісним оригінальним дослідженням, самостійно виконаним на актуальну тему. У дисертації викладено теоретичні, методологічні та практичні здобутки автора щодо такого неординарного явища як Одеський піклувальний комітет про в'язниці, функціонування якого розглянуто за доволі значний історичний період (1828-1917 рр.) в українському, загальноімперському та міжнародному контекстах.

Архітектура дисертації є стрункою, логічною, підпорядкованою меті та завданням дослідження. Текст дисертації викладено у науковому стилі, кожне положення дисертації виглядає належним чином аргументованим.

Дисертація демонструє набуття її автором, Юрашем Євгеном Олександровичем, теоретичних знань, умінь, навичок та різноманітних компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних дослідницьких проблем, майстерного володіння методологією наукового дослідження. Саме вони дозволили дисертанту представити на захист наукову працю такого високого рівня.

Дисертація Юраша Євгена Олександровича є завершеним науковим дослідженням. З огляду на актуальність та високу оцінку рівня дослідження обраної теми, обсяг, зміст, обґрунтованість винесених на захист наукових положень, наукову новизну та практичне значення одержаних результатів можна зробити висновок про цілковиту відповідність дисертації вимогам пп. 9-18 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 № 167.

Дисертація відповідає профілю спеціалізованої вченої ради. Автор дисертації, Юраш Євген Олександрович, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 032 Історія та археологія.

Доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історії Чорноморського
національного університету ім. Петра Могили

Лариса ЛЕВЧЕНКО

ЗАСВІДЧУЮ	
Вчений секретар	
Чорноморського національного	
університету імені Петра Могили	
	В.О. Чорна
« 08 » 11	2021 р.

